

І. Корнієнко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ РОДИННОГО ОТОЧЕННЯ ТА ПРАВНИЧОГО СЕРЕДОВИЩА НА ОБРАННЯ Є.В. ВАСЬКОВСЬКИМ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА

Яскравою постаттю в дореволюційній юридичній науці є класик цивілістики Євген Володимирович Васьковський (1866–1942), який вдало поєднував здібності видатного ученого, педагога та адміністратора вищої школи, теоретика і практика адвокатури.

Адвокатська діяльність Є.В. Васьковського поки що недостатньо вивчена. Окремі статті (В.О. Томсинова, Г.Д. Ульотової, О.В. Гетманцева, І.С. Канзафарової, А.В. Васюк, Ю.С. Шемшученка, Я.М. Шевченко, М.К. Треушнікова) дають уявлення скоріше про біографічні дані ученого, що само по собі теж є важливим, але не вичерпує проблематику його практичної спадщини у сфері адвокатської діяльності.

Метою даної статті є виявлення впливу родинного оточення та правничого середовища на сферу зацікавленого майбутнього адвоката, а також аналіз наукового та практичного досвіду Є.В. Васьковського у сфері адвокатської діяльності та організації адвокатури.

Є.В. Васьковський народився 21 лютого 1866 р. в Акермані (тепер м. Білгород-Дністровський Одеської області) у сім'ї збіднілих польських дворян [1, с. 311]. Його прізвище, відповідно, має польське походження.

Мати Є.В. Васьковського – Мальвіна – походила з більш високого шляхетського роду Чеховських (герб Беліна) [2, с. 49–50; 3, с. 297], батько – Володимир Васьковський – був присяжним повіреним при Кишинівському окружному суді і дослужився до чину титулярного радника [4, с. 22].

На основі непрямих доказів (дані адресно-довідкової літератури та присвяти книг, зроблені Є.В. Васьковським) можна обережно припустити, що в сім'ї, крім сина Євгена, були донька Юлія та син Анатолій.

Як уявляється, професійна діяльність батька вплинула на вибір навчального закладу і наукової кар'єри Євгена Володимировича, адже саме батьку присвячено написаний ученим підручник із цивільного процесу. Хоча не слід виключати й інші міркування членів сім'ї та самого Є.В. Васьковського, адже наприкінці XIX ст. отримання юридичної освіти було потужним засобом для підвищення свого соціального статусу – за гострою нестачею юристів у країні, яка переживала період реформ, юридична освіта відкривала двері для кар'єри та благополуччя.

Середню освіту Євген Васьковський здобув у найкращому на той час середньому навчальному закладі Одеси – Першій гімназії, яку закінчив у 1883 р. із золотою медаллю. На той час названа гімназія була однією з найкращих і поряд з Новоросійським університетом вважалася правонаступницею славнозвісного Рішельєвського лицю, камеральне відділення якого є родоначальником юридичної освіти на Півдні України. До неї не так просто було вступити, але цей навчальний заклад дійсно надавав гарну освіту.

В 1884 р. Є.В. Васьковського було прийнято на юридичний факультет Імператорського Новоросійського універ-

ситету. Слід зазначити, що під час навчання в Новоросійському університеті на розвиток творчої особистості Євгена Володимировича вплинули лекції багатьох відомих вчених та педагогів, зокрема Д.І. Азаревича, який читав на курсі Є.В. Васьковського лекції з римського права, а з 1886 р. був деканом юридичного факультету; Ф.І. Леонтовича (професор історії руського права); І.Г. Табашникова (екстраординарний професор, читав лекції з римського та цивільного права); М.Ю. Чижова (викладав філософію права), В.М. Палаузова (викладав кримінальне право і кримінальний процес). У Новоросійському університеті, як особливо зазначає С.В. Ківалов, із самого початку працювали видатні цивілісти, які заклали основи існуючої і нині школи цивілістики [5, с. 6–7].

Праворозуміння, як і методика викладання, зрозуміло, у викладачів університету було різним. Так, Ф.І. Леонтович багато уваги приділяв методології історико-правових досліджень, зокрема, застосуванню порівняльного методу в історії права і, в цілому, тяжів до юридичного позитивізму, М.Ю. Чижов схилився до соціологічного позитивізму. За твердженням Є.О. Харитонова, попри значні відмінності в поглядах одеських цивілістів, всі вони були фахівцями у галузі як цивільного, так і римського права [6, с. 16].

Очевидним є те, що властиві природно-правовій теорії принципи «розумності та справедливості», які були присутніми у працях одних учених університету, та міцна догматика в інших учених лягли в основу багатьох наукових праць Є.В. Васьковського. Позитивним моментом під час підготовки юристів у вітчизняних університетах було порівняно раннє залучення студентів до науки [7, с. 66]. До сказаного слід додати, що одночасно з Є.В. Васьковським на юридичному факультеті Імператорського Новоросійського університету навчалися інші майбутні видатні вчені: процесуаліст О.А. Бугаєвський, який у подальшо-

му був співавтором та рецензентом праць Є.В. Васьковського; цивіліст М.Я. Пергамент; його брат, майбутній депутат І Державної Думи О.Я. Пергамент. Останній пізніше став співавтором Є.В. Васьковського у праці з морського торговельного права.

Є.В. Васьковський закінчив університет у 1888 р. з дипломом І ступеня. Диплом І ступеня означав завершення університетського навчання з відзнакою і в цьому відношенні був аналогом кандидатства. Дипломний твір випускника Є.В. Васьковського було присвячено проблематиці цивільного права, а саме – віндикації [8, с. 256].

Після закінчення Новоросійського університету з 12 березня 1889 р. Є.В. Васьковський працював як адвокат. Враховуючи той факт, що посаду присяжного повіреного за російським законодавством могли обіймати особи, які досягли 25-річного віку [9, ст. 355], спочатку він працював помічником присяжного повіреного, пізніше – присяжним повіреним із цивільних справ. У цьому плані він продовжував сімейну традицію: саме таку посаду обіймав його батько. Крім того, за даними довідкового видання «Вся Одесса» за 1908 р. [10, стлб. 626], серед присяжних повірених є ім'я Анатолія Володимировича Васьковського – з великою часткою ймовірності – брата вченого. На таку думку наводить не тільки співпадіння по батькові, але й той факт, що приймальною А.В. Васьковського було розташовано в тому ж будинку, що був зазначений як адреса проживання Є.В. Васьковського.

Слід зазначити, що з 1864 р. по 1917 р. присяжним повіреним у Російській імперії був адвокат при окружному суді або судовій палаті. Присяжні повірені мали право: вести цивільні справи без отримання свідочь на право клопотання по чужих справах, отримувати винагороду за ведення справ тощо. Саме ця діяльність стала професійною для Є.В. Васьковського після закінчення вищого навчального закладу. Причин, через які молодий

юрист, що мав, як свідчать його книги і статті, безперечний науковий талант, обрав собі професію адвоката було декілька. По-перше, зайнятися після закінчення університету практичною юридичною діяльністю його змусила відсутність матеріальної підтримки, а саме – неможливість його батьків забезпечити сину продовження навчання. По-друге, цілком ймовірно, що, працюючи адвокатом, Є.В. Васьковський бажав набути необхідного практичного досвіду для зайняття наукою цивільного права. Учений вважав, що теоретичне дослідження з економічної, соціально-політичної і правової позиції може бути вагомим лише тоді, коли воно підкріплено матеріалами практики [11, с. 117]. У подальшому придбані у процесі адвокатської діяльності знання стануть основою для написання багатьох його наукових праць. Дослідник творчості Є.В. Васьковського В.О. Белов висловив припущення про те, що мотивом для зайняття адвокатською діяльністю Є.В. Васьковський став також високий авторитет одеської адвокатури, яку на той момент очолював відомий юрист О.О. Башмаков [12, с. 16].

Молодший сучасник Є.В. Васьковського – відомий гуморист Дон Амінадо, який навчався на юридичному факультеті на початку ХХ ст., писав про ті часи: «Російська адвокатура, в уявленні покоління, була жменею цієї інтелігенції, яка в найглухіші й потворні часи одна підвищувала свій самотній, сміливий, тугою й обуренням дзвенілий голос над безправною, мовчазною країною, що задихалася від злоби й покори, спідлоба дивилася своїми мутними, темними, глибоко посаженими мужицькими очима. Чарівність імен – А.Ф. Коні, Ледницький, Куперник, Плевако, Пасовер, Карабчевський, Андрієвський, кн. Єрістов, Маклаков, Тесленко, Сліозберг – чимало сприяла цьому повальному епідемічному захопленню судом, захистом, престижем стану присяжних повірених» [13, с. 22]. Можна обережно припустити, що загальні модні віян-

ня не обійшли стороною і Є.В. Васьковського. Але якщо припущення про ідеалістичні спонукання Є.В. Васьковського до адвокатських занять і є правильним, то практична робота дуже скоро позбавила молодого юриста ілюзій. У своїй роботі «Майбутнє російської адвокатури» Є.В. Васьковський не без власного гіркого досвіду писав, що російський адвокат за родом своїх занять є не правозахисником, як у зарубіжних країнах, а скоріше виконує роль представника у справах своїх клієнтів, виконуючи рутинну, інколи навіть канцелярську роботу [14, с. 3–4]. Очевидно, що така діяльність не могла повністю задовольнити молодого талановитого юриста.

Тому не дивним є обрання Є.В. Васьковським наукової діяльності як сфери прикладення своїх знань та здібностей. Він приділяв велику увагу науковим дослідженням у сфері права. Здійснюючи практичну діяльність, Є.В. Васьковський написав двотомну монографію «Організація адвокатури». У 1893 р. цю книгу було надруковано в Санкт-Петербурзі. На її підставі в 1897 р. за підтримки Г.Ф. Шершеневича, Є.В. Васьковський захистив магістерську дисертацію в Казанському університеті [15, с. 5]. Магістерська дисертація Є.В. Васьковського привернула увагу особливим умінням автора надавати найскладнішим викладам дуже яскраві і стислі форми в разі збереження наукової глибини у трактуванні досліджуваних питань.

У біографічних відомостях Є.В. Васьковського нерідко зазначають, що він працював присяжним повіреним до 1897 р. [3], тобто до призначення на кафедру цивільного права Новоросійського університету. Але в довідкових виданнях «Вся Одеса» за 1899, 1900 та 1901, 1902–1903 роки його ім'я є серед присяжних повірених (у 1899–1901 рр. Є.В. Васьковський мешкав у будинку Толстої за адресою Надеждинська вул., 17, у 1902–1903 рр. – по тій же вулиці у будинку № 5, власником якого був барон Фальц-Фейн) [16, с. 297; 17, с. 253;

18, с. 214; 19, с. 186]. Присяжним повіреним й одночасно приват-доцентом університету він був представлений також на захисті своєї докторської дисертації 28 жовтня 1901 р. [20]. Причина непорозуміння вбачається в тому, що біографи ученого пов'язують завершення роботи в адвокатурі з призначенням Є.В. Васьковського на посаду приват-доцента в Новоросійському університеті, забуваючи при цьому, що ця посада була фактично неоплачуваною.

Дійсно, 29 жовтня 1897 р. Є.В. Васьковського було призначено приват-доцентом Новоросійського університету на кафедру цивільного права [21, с. 229]. Посада приват-доцента згідно з Університетським статутом 1884 р. не була штатною. Вона розглядалася як виключно підготовча перед отриманням посади професора. Ця посада оплачувалася державою за рахунок окремих коштів міністра освіти, але лише залежно від кількості реально проведених занять і кількості студентів, які відвідували ці заняття. Інколи приват-доцент реального педагогічного навантаження не мав зовсім. Саме така ситуація склалася у Є.В. Васьковського – читання лекцій йому не доручили. Варто зазначити, що певною мірою на долі Є.В. Васьковського в Новоросійському університеті позначилося негативне ставлення професури до інституту приват-доцентури, що було типовим в університетах Російської імперії [22, с. 123]. Як уявляється, слід брати до уваги й загострення етнічних відносин у Російській імперії на межі XIX–XX ст.ст., однією із складових чого була полонофобія, поширена не тільки в низах суспільства, але й серед еліти [23].

Враховуючи той факт, що адвокатська діяльність стала першим професійним заняттям Є.В. Васьковського, не випадково, що одну з його наукових праць було присвячено адвокатській етиці. Це брошура «Основні питання адвокатської етики», яка була опублікована у 1895 р. У ній автор детально аналізував етичні правила поведінки адвокатів.

Безперечним є той факт, що практичний досвід Є.В. Васьковського як адвоката-практика з цивільних справ став основою для написання ним багатьох наукових праць. На наш погляд, заняття адвокатською діяльністю розширили й коло наукових інтересів вченого, який за фахом почав займатися не тільки цивільним правом, але й цивільним процесом. Наукові пошуки та здобутки Є.В. Васьковського у сфері адвокатури являють собою цінність і мають великий виховний потенціал для сучасних адвокатів, що зумовлює інтерес практиків та теоретиків до його творчої спадщини.

Ключові слова: Є.В. Васьковський, Одеська правова школа, вища юридична освіта, історія та теорія адвокатури, адвокатська етика, присяжний повірений.

Досліджуються вплив родинного оточення та правничого середовища на сферу зацікавлень майбутнього адвоката, теорія і практика адвокатської діяльності у творчості Є. В. Васьковського.

Исследуются влияние семейного окружения и юридической среды на сферу интересов будущего адвоката, теория и практика адвокатской деятельности в творчестве Е.В. Васьковского.

The influence of the family environment and the legal environment on the sphere of the interests of the future lawyer, the theory and practice of advocacy in the works of E. V. Vaskovsky is examined.

Література

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Українська енциклопедія», 1998. – Т. 1 : А–Г. – 669 с.
2. Гербовник дворянских родов Царства Польского : Высочайше утверждённый. – Варшава, 1853. – Ч. 1. – С. 49–50.
3. Томсинов В.А. Евгений Владимирович Васьковский (1866–1942). Российские правоведы XVIII–XX века : Очерки жизни

- и творчества : в 2 т. / В.А. Томсинов. – М. : Зерцало, 2007. – Т. 2. – С. 297–308.
4. Бессарабский календарь на 1885 год. Адрес-календарь личного состава высших государственных учреждений. – Кишинев : Тип. Кишиневск. губ. правления, б.г.
5. Ківалов С.В. Юридична наука Одеси : доба формування і становлення / С.В. Ківалов // Часопис цивілістики. – 2010. – № 10. – С. 5–11.
6. Харитонов Є.О. Одеська школа цивілістики: до проблеми визначення поняття та особливостей / Є.О. Харитонов // Часопис цивілістики. – 2011. – № 10. – С. 12–17.
7. Бакланов В.И. Государственно-правовое обеспечение подготовки юридических кадров в университетах Российской империи : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 / В.И. Бакланов. – Н/Новгород, 2008. – 205 с.
8. Redzik A. Eugeniusz Waśkowski (1866–1942). W siedemdziesięciolecie śmierci wybitego uczonego i adwokata / Adam Redzik // Palestra. – 2012. – № 9–10. – S. 255–267.
9. Высочайше утвержденное Учреждение судебных установлений : 20 ноября 1864 г. // ПСРЗИ. – Собр. 2. – Т. 39. – Ч. 2. – № 41475.
10. Вся Одесса : адресная и справочная книга на 1908 г. / изд. и ред. Л.А. Лисянского. – О. : б.и., б.г. – 682 стлб.
11. Васьковский Е.В. Руководство к применению и толкованию законов : Для начинающих юристов / Е.В. Васьковский. – М. : Бр. Башмаковы, 1913. – 152 с.
12. Белов В.А. «...Выдающийся русский ученый-юрист...» / В.А. Белов // Васьковский Е.В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – С. 7–41.
13. Дон-Аминадо. Поезд на третьем пути / [А.П. Шполянский]. – М. : Вагриус, 2006. – 416 с.
14. Васьковский Е.В. Будущее русской адвокатуры : К вопросу о предстоящей реформе / Е.В. Васьковский. – СПб. : Изд-е Н. К. Мартынова, 1893. – 20 с.
15. Канзафарова И.С. Евгений Владимирович Васьковский : биографический очерк / И.С. Канзафарова // Перші юридичні диспути з актуальних проблем приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 15–16 квітня 2011 р. – О. : Астропринт, 2011. – С. 4–10.
16. Вся Одесса : иллюстрированная справочная книга : Справочник недвижимых имуществ Одесского градоначальства на 1899 г. / изд. В.К. Фельберг. – Од. : Тип. Южно-Рус. акц. об-ва, 1899. – 300 с.
17. Вся Одесса: иллюстрированная справочная и адресная книга : Справочник недвижимых имуществ Одесского градоначальства на 1900 г. / изд. В.К. Фельберг. – Од. : Тип. Южно-Рус. акц. об-ва, 1900. – 264 с.
18. Вся Одесса: иллюстрированная справочная и адресная книга : Справочник недвижимых имуществ Одесского градоначальства на 1901 г. / изд. В.К. Фельберг. – Од. : Тип. Южно-Рус. акц. об-ва, 1901. – 299 с.
19. Вся Одесса: справочная и адресная книга : Справочник недвижимых имуществ Одесского градоначальства на 1902–1903 г. / изд. Л.М. Михаловский, под ред. В.К. Фельберга. – Од. : Типолитография А. Шульце, 1902. – 200 с.
20. Докторский диспут в Казанском университете // Право. – 1901. – № 46. – 11 нояб. – Стлб. 2024–2026.
21. Васьковский Євген Володимирович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. – Т. 2 : А–І. – 2-е вид. доп. – О. : Астропринт, 2005. – С. 229–231.
22. Бакланов В.И. Государственно-правовое обеспечение подготовки юридических кадров в университетах Российской империи : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 / В.И. Бакланов. – Н/Новгород, 2008. – 205 с.
23. Долбилов М. Поляк в имперском политическом лексиконе / М. Долбилов // НЛО: независимый филологический журнал. – 2011. – № 108 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2011/108/do5.html>

